

نویسنده‌ی این کتاب، خود در پیشگفتار آورده است که یکی از ویژگی‌های بارز این کتاب جامع بودن آن است که این امر را به راحتی می‌توان با توجه به حجم و رجوع به فهرست مطالب مشخص کرد. در کتاب «پژوهش، پژوهشگری و پژوهشنامه‌نویسی» تلاش شده است پیشینه‌ی مباحث موجود در حوزه‌ی پژوهش مطرح گردند و تصور می‌کنم هر فردی که بخواهد به حوزه‌ی پژوهش بپردازد، می‌تواند نیازهای خود را در این کتاب جستجو کند. (ص ۲۹)

کتاب پژوهش، پژوهشگری و پژوهشنامه‌نویسی همان‌طور که از عنوان آن برمی‌آید از سه بخش پژوهش (حوزه‌ی نظری)، پژوهشگری (حوزه‌ی کاربردی) و پژوهشنامه‌نویسی (حوزه‌ی کارنوشت پژوهش) تشکیل شده است که هر یک از این سه مبحث کلی در فصل‌های مختلفی گنجانده شده‌اند که در ادامه به این مبحث و اینکه آیا نویسنده توانسته است به رسالت خویش عمل کند یا نه می‌پردازیم؛ کتاب فوق از ۱۲ فصل تشکیل شده است:

فصل اول: شناخت و روش پژوهش

در این فصل، تعریف پژوهش علمی و درک متعارف و تفاوت‌های بین این دو به طور کامل تشریح شده و در مرحله‌ی بعد نویسنده شناخت، مرحله‌ها و انواع آن را توضیح داده است. در ادامه‌ی این فصل مخاطب با انواع پژوهش از نظر هدف: پژوهش بنیادی، کاربردی و عملی با ذکر مثال آشنا می‌شود.

در قسمت بعدی این فصل، نویسنده روش‌های پژوهش را براساس چهار پارامتر یعنی: رویکرد، هدف، کنترل و دستکاری، شرح و سه نوع پژوهش یعنی پژوهش کیفی، توصیفی و آزمایشی را ترجیح می‌دهد، زیرا معتقد است سایر انواع روش هم می‌توانند در قالب این سه روش جای بگیرند. در مجموع، نویسنده، انواع پژوهش را براساس دیدگاه‌های مختلف این چنین تقسیم کرد:

۱. انواع پژوهش از نظر مسیر: به سه دسته پژوهش توصیفی، کیفی و آزمایشی تقسیم می‌شوند.
۲. سایر روش‌های پژوهش از نظر مسیر: شامل روش پیمایش، علی - مقایسه‌ای، همبستگی، تاریخی، تک نگاری، مطالعه‌ی موردی و دلفی است.

پژوهش، پژوهشگری و پژوهشنامه نویسی

نویسنده: دکتر خلیل میرزائی

تهران؛ ۱۳۸۸

ناشر: انتشارات جامعه‌شناسان، ۸۹۸ صفحه

سعیده رضوانی

کتاب «پژوهش، پژوهشگری و پژوهشنامه نویسی» اثری است که در دو مجلد توسط «دکتر خلیل میرزائی» در سال ۱۳۸۸ چاپ شده است، این کتاب دو جلدی ۸۹۸ صفحه دارد که ۴۴۶ صفحه در مجلد اول و مابقی صفحات در مجلد دوم وجود دارد.

و نمونه‌گیری غیرتصادفی (در دسترس یا اتفاقی، هدفمند، سهمیه‌ای، گلوله برفی و موردی) آشنا می‌شود.

فصل سوم: مؤلفه‌ها و اصطلاح‌های پژوهش

در این فصل اصطلاح‌های رایج در پژوهش علمی یعنی؛ نظریه، چارچوب نظری، سازه، مفهوم، متغیر و انواع آن، اعتبار و پایایی بیان می‌شود.

در این فصل متغیرها از چهار جهت بررسی شدند:

۱. متغیر از نظر سنجش (کیفی و کمی)
۲. متغیر از نظر نقش در فرآیند پژوهش (متغیر مستقل، وابسته، تعدیل‌گر، کنترل، مداخله‌گر، مربوطه به آزمودنی)
۳. متغیرها از نظر امکان دسترسی (متغیر قابل دستکاری (فعال) و متغیر غیر قابل دستکاری)
۴. تقسیم متغیرها از نظر سطح‌بندی یا قیاس (اسمی، رتبه‌ای، فاصله‌ای و نسبی)

در ادامه‌ی این فصل مباحث تبیین، معنی‌داری آماری و خطاهای نوع اول و دوم آورده شده که به نظر می‌رسد آوردن این مباحث در این فصل دلیلی نداشت و بهتر بود در فصل آمار استنباطی آورده شود.

فصل چهارم: شیوه‌ها و ابزارهای جمع‌آوری داده‌ها

در همه‌ی پژوهش‌ها، پژوهشگر برای توصیف یا تبیین پژوهش‌ها باید اطلاعاتی را جمع‌آوری کند و آن اطلاعات و داده‌ها نیز باید با کیفیت باشند و از آنجا که اعتبار یک پژوهش به اطلاعات آن و کیفیت آن اطلاعات به شیوه‌ی جمع‌آوری داده‌ها مربوط می‌شود، برای جمع‌آوری داده‌ها ابتدا باید مؤلفه‌های تشکیل دهنده‌ی داده‌ها تعیین و بعد شیوه‌های جمع‌آوری داده‌ها مشخص شود.

در این فصل نویسنده با ذکر این مطلب که بسته به اینکه با چه روش‌شناسی، رویکرد و هدفی وارد پژوهش شویم، شیوه‌ها متغیر خواهند بود، انواع شیوه‌ها و ابزارهای جمع‌آوری داده‌ها را شرح می‌دهد: روش مصاحبه، مشاهده، گزارش شفاهی، پرسشنامه، سنجش از طریق مقیاس یا طیف، گروه سنجی، آزمون‌ها و آزمایش شرح داده شده است. در ادامه نیز مبحث اطمینان از کیفیت داده‌ها و شیوه‌های جمع‌آوری

شرح هر یک از این روش‌ها خیلی کلی بود و نویسنده برای توضیح آنها از پنج مقوله‌ی «طرح مسأله و تعیین هدف‌های پژوهش، تعیین روش‌های جمع‌آوری اطلاعات، انتخاب نمونه و جامعه‌ی پژوهش، جمع‌آوری داده‌ها و سازماندهی و تجزیه و تحلیل داده‌ها» استفاده کرد.

۳. انواع روش با توجه به زمان: مقطعی و طولی
۴. انواع روش با توجه به اجرا یا نحوه‌ی جمع‌آوری داده‌ها: روش میدانی، اسنادی، پژوهش آزمایشگاهی
۵. انواع روش با توجه به میزان ژرفایی: پهنانگر و ژرفانگر.

فصل دوم: نحوه نگارش طرح پژوهش: موضوع، زمان، بودجه و طرح پژوهش

در این فصل نویسنده به مشکلاتی که اصولاً پژوهشگران و دانشجویان مبتدی در اول راه با آن مواجه هستند، اشاره می‌کند. در ابتدای این فصل مخاطب با پنج مشکل اساسی پژوهشگر یعنی: منابع انتخاب موضوع و پرسش‌های پژوهش، شناخت موضوع، ویژگی‌های موضوع، طراحی یک چارچوب زمانی و محاسبه‌ی بودجه آشنا می‌شود.

در قسمت بعد نویسنده به تهیه طرح پژوهش اشاره می‌کند و به ترتیب مراحل علمی، تعیین موضوع، اهداف و ضرورت پژوهش، تدوین فرضیه‌ها، انواع فرضیه‌ها، متغیرها، تعریف نظری و عملیاتی، سنجش یا تعیین روش و ابزار جمع‌آوری اطلاعات و داده‌ها، سطوح یا مقیاس‌های سنجش، جامعه و نمونه‌ی پژوهش را توضیح می‌دهد.

فصل دوم، یک فصل بسیار جامع است که در آن مسائل مختلفی به صورت کاملاً کلی مطرح شده، در حقیقت اکثر عنوان‌هایی که در این فصل وجود دارد، در بسیاری از کتاب‌های روش تحقیق هر یک در فصل جداگانه و با توضیحات بیشتری آورده شده است در حالی که همین مباحث در این کتاب به اختصار و بدون هرگونه توضیح مازاد بر نیاز مخاطب و یا حتی نیاز اولیه‌ی مخاطب برای آشنائی با این مباحث آمده است، در این فصل مباحثی مانند سطوح یا مقیاس‌های سنجش، انواع آن، جامعه و نمونه‌ی پژوهش، نمونه‌گیری و انواع آن مطرح شده است. مخاطب در این کتاب با دو دسته نمونه‌گیری تصادفی (تصادفی ساده، نظام‌مند، طبقه‌ای، طبقه‌ای متناسب با حجم، خوشه‌ای)

در اینجا جلد اول کتاب تمام می‌شود و جلد دوم با فصل هفتم آغاز می‌شود.

فصل هفتم: آماده‌سازی داده‌ها برای تحلیل با نرم‌افزار SPSS و آشنایی با آن

در این فصل نحوه‌ی استفاده از نرم‌افزار SPSS جزء به جزء و مرحله به مرحله همراه با آوردن نمودارها و تصاویر صفحات مرتبط با آن در SPSS به طور کامل تشریح شده، به نحوی که اگر کسی حتی هیچ‌گونه آشنائی با این نرم‌افزار نداشته باشد، اطلاعات مفیدی در این زمینه کسب می‌کند و می‌تواند گام به گام مطابق با آموزه‌های نویسنده پیش رود، این توضیحات اعم از توضیح نقش تک تک کلید نماها، نحوه‌ی وارد کردن داده‌ها در نرم‌افزار SPSS و حتی چگونگی چاپ یا پرینت نمودارها است.

فصل هشتم: آمار توصیفی

آمار توصیفی ابزاری است برای سازماندهی، خلاصه کردن و توصیف ویژگی‌های یک مجموعه از داده‌ها.

این فصل به سه قسمت تقسیم شده است: در قسمت اول نویسنده به شاخص‌های گرایش مرکزی یعنی: میانگین، میانه و مد پرداخته و هر یک از این سه را با ذکر مثال شرح داده است. در قسمت دوم شاخص‌های پراکندگی: دامنه تغییر، انحراف معیار و واریانس و نحوه محاسبه‌ی آنها هم به صورت دستی و هم با نرم‌افزار SPSS بیان شده است.

در ادامه‌ی این بخش توضیح انواع نمودارها مانند نمودار میله‌ای، خطی، دایره‌ای و حتی نمودارهایی که در سایر کتاب‌های روش تحقیق کمتر آمده است مانند: نمودار پارتو، کنترل، P-P، زنجیری و Q-Q به طور کامل توضیح داده می‌شود.

سپس مخاطب با مباحث نمره Z ، چولگی، کشیدگی و نحوه‌ی محاسبه این دو به صورت دستی و با کمک نرم‌افزار SPSS آشنا می‌شود.

فصل نهم: آمار استنباطی

در ابتدای این فصل نویسنده به این نکته می‌پردازد که چون بررسی کل جامعه امکان پذیر نیست، پژوهشگر درصدی از جامعه را به عنوان نمونه انتخاب می‌کند و برای این کار از آماره‌هایی استفاده می‌کند که استنباط جامعه را امکان‌پذیر سازد و این امر زمانی امکان پذیر می‌شود که نمونه به صورت تصادفی انتخاب شده باشد، اما همیشه نیز نمی‌توان با قطعیت نتیجه را به جامعه تعمیم داد، به همین دلیل روش‌های آماری برای کاهش عدم قطعیت و به کمیت درآوردن ابداع شده‌اند و در نتیجه

آنها از طریق دو مبحث اعتبار و پایایی بیان شد که اکثر این مباحث مانند انواع مقیاس‌ها، پرسش‌ها و اعتبار و پایایی هر یک با ذکر مثال به طور مفصل شرح داده شدند. همچنین در این فصل تحلیل عاملی و خوشه‌ای مرحله به مرحله و از طریق نرم‌افزار SPSS همراه با جدول‌ها و نمودارها توضیح داده شد.

فصل پنجم: ادبیات پژوهش، شرایط و چگونگی یافتن منابع و روش‌های بهره‌برداری از آنها

زمانی که حوزه‌ی موضوع یا پرسش پژوهش انتخاب شد، با مرور ادبیات پژوهش باید جایگاه پژوهش را در یک بافت گسترده‌تر مشخص کرد. در ابتدا نویسنده به ذکر این نکته می‌پردازد که مرور ادبیات پژوهش در چند نوبت (مرحله‌ی اول یا مقدماتی، شکل‌گیری چارچوب نظری، تحدید موضوع و نگارش) شکل می‌گیرد و در ادامه، ملاک‌های ارزیابی منابع را به طور کامل شرح می‌دهد.

اما نکته‌ی اصلی این فصل، منابع مربوط به مرور ادبیات پژوهش است که نویسنده تمام منابع را به طور مفصل توضیح داده، این منابع عبارتند از: نمایه‌ها، جستجو در سی دی رام، جستجوی اینترنتی که این نوع جستجو به دلیل جدید بودنش مرحله به مرحله همراه با آوردن تصاویری از صفحات اینترنتی و تارنماها به طور مفصل شرح داده شده است، به گونه‌ای که هر مخاطبی با کمترین اطلاعات در این زمینه، می‌تواند طبق دستورالعمل این کتاب نیاز خود را برطرف کند.

در ادامه، سایر منابع پژوهش اعم از میکروفرم‌ها، کتابنامه‌ها، منابع پیشینه، زندگینامه‌ها، همایش‌های تخصصی، نوشته‌های منتشر نشده (زیرزمینی)، مقاله‌های نشریه، راهنماها و اطلس‌ها، اسناد دولتی و کتابخانه و جستجوی کتابخانه‌ای به صورت دستی و رایانه‌ای شرح داده شده است.

در پایان این فصل مبحثی وجود دارد تحت عنوان «نقد» که در این بخش نکاتی که یک منتقد هنگام نقد کتاب باید به آن توجه کند، توضیح داده شده است. (به نظر می‌رسد هیچ دلیلی وجود نداشت که در فصلی که به ادبیات پژوهش و شرایط و چگونگی یافتن منابع می‌پردازد، چنین مبحثی مطرح شود!)

فصل ششم: تحلیل داده‌های کیفی

نویسنده در این فصل با ذکر اینکه داده‌های جمع‌آوری شده می‌توانند به دو دسته‌ی کمی و کیفی تقسیم شوند، به یکی از تفاوت‌های پژوهش کمی و کیفی پرداخت: پژوهش کیفی به ساخت فرضیه منجر می‌شود، اما پژوهش کمی به آزمون فرضیه‌ها می‌پردازد.

نویسنده در ادامه به تفصیل به شرح دو رویکرد مهم و پرکاربرد کیفی یعنی «تحلیل محتوا» و «گفتمان» می‌پردازد.

در ادامه، نویسنده به چگونگی سازماندهی مطالب، نوشتن پیش‌نویس اولیه، آماده کردن دست‌نوشته (صفحه‌ی عنوان، چکیده، مقدمه، متن اصلی، صفحه‌ی منابع و پیوست‌ها)، اطلاعات افزوده (صفحه‌ی پی‌نوشت، کتابنامه‌ی مشروح، نگاره‌ها) و چارچوب گزارش پژوهش (بخش اول یا پیش‌گفتار، بخش دوم یا سازمان اصلی گزارش که در این قسمت تمام مراحل اعم از کلیات پژوهش، مرور ادبیات پژوهش، روش‌شناسی پژوهش، تجزیه و تحلیل داده‌ها و بالاخره بحث و نتیجه‌گیری که هر یک از این‌ها خود به قسمت‌های مختلف تقسیم شده‌اند، به تفصیل شرح داده شده است) پرداخته است.

در ادامه مخاطب با اصلاح کارنوشت آشنا می‌شود که در این قسمت نویسنده به اصلاح ساختار و سبک، اصلاح جمله‌ها، واژه‌ها و اصلاح دستوری و املائی می‌پردازد.

در پایان، نویسنده به جزئیات صوری، فاصله‌گذاری و حاشیه‌ها، شماره‌گذاری و علامت‌گذاری و بالاخره انواع علائم و نشانه‌ها و کاربرد هر یک از آنها اشاره کرد.

فصل دوازدهم: مستندسازی

پرداختن به مسئله‌ی مستندسازی در تحقیقات به حدی گسترده است که می‌توان یک کتاب را به آن اختصاص داد؛ با این وجود نویسنده سعی کرده در آوردن مباحث مربوط به روش تحقیق از این مقوله نیز چشم‌پوشی نکند و در این فصل به نحوه‌ی چگونگی ارجاع‌دهی یا مستندسازی درون متن فارسی و انگلیسی، مستندسازی در صفحه‌ی منابع براساس APA، نحوه‌ی مستندسازی کتاب، مقاله، گزارش‌های فنی و سایر منابع کاملاً مفصل و همراه با ذکر مثال پرداخته است.

نقد صوری

این کتاب که در سال ۱۳۸۸ چاپ شده است، جدیدترین کتاب در حوزه‌ی پژوهش و روش تحقیق محسوب می‌شود و به دلیل جدید بودن نویسنده سعی کرده است که از نظر ویرایش تمام نکات را رعایت کند. به همین دلیل در جایگاه بسیار بالائی قرار گرفته است. با توجه به اینکه نویسنده در فصل پایانی کتاب نکات ویرایشی یک تحقیق و نحوه‌ی مستندسازی را مورد بررسی قرار داده است، خود نیز در نوشتن کتاب تمام نکات ویرایشی را لحاظ کرده است، همچنین مهم‌ترین ویژگی کتاب، روان بودن و قلم شیوا و به دور از خشو نویسنده است. اما در عین حال برخی لغات از نظر ظاهری اشکال چاپی داشتند، مانند:

• کلمه «دانمشند» که صحیح آن «دانشمند» است. ص ۴۳، سطر

۱۵

• کلمه «با مرو» که صحیح آن «با مرور» است. ص ۳۷۴

ما با یک سطح اطمینان خاص می‌توانیم نتایج را تعمیم دهیم. در این فصل مخاطب در ابتدا با مجذور خی، انواع آن و محاسبه‌ی آن به صورت دستی و با کمک نرم‌افزار SPSS آشنا می‌شود، در ادامه نیز ضریب همبستگی فی، ضریب پیرسون، تفسیر ضریب همبستگی، ضریب همبستگی جزئی، تحلیل رگرسیون و انواع آن و نحوه‌ی محاسبه هر یک از این‌ها به صورت دستی و با نرم‌افزار SPSS توضیح داده شده است. به طور کلی در این فصل تمام مباحث مربوط به آمار استنباطی را که یک محقق و پژوهشگر لازم است بدانند اعم از آزمون F، T، استودنت، تحلیل رگرسیون و تحلیل واریانس همراه با نحوه‌ی محاسبه‌ی آنها به صورت دستی و نرم‌افزار SPSS به طور کامل شرح داده شده تا نیاز مخاطب در این زمینه به طور کامل مرتفع شود.

فصل دهم: سایر تحلیل‌ها: تحلیل شبکه اجتماعی، فراتحلیل

در این فصل نویسنده ابتدا به این مسئله می‌پردازد که وقتی از تحلیل داده‌های کمی صحبت می‌شود، بیشتر پژوهشگران معطوف به آماره‌های استنباطی می‌شوند، اما این آماره‌ها به داده‌هایی می‌پردازند که به صورت مستقیم از موردها در خصوص ویژگی‌هایشان جمع‌آوری می‌شوند و این قاعده در مورد تحلیل شبکه‌ی اجتماعی نیز صادق است، اما در این نوع تحلیل صرفاً به رابطه‌ها و شدت و ضعف‌ها توجه نمی‌شود، بلکه به نحوه و اهمیت آنها نیز توجه می‌شود؛ در واقع تحلیل شبکه‌ی اجتماعی نقشه‌ای از روابط و جریان‌هایی بین موردها به دست می‌دهد که این قاعده معطوف شدن روی هر مورد (گره) کمتر در آماره‌های استنباطی به چشم می‌آید.

در ادامه‌ی این فصل نویسنده دو نوع تحلیل جدید یعنی؛ تحلیل شبکه‌ی اجتماعی و فراتحلیل را مفصل مورد بررسی قرار داده و به این مسئله می‌پردازد که این دو نوع تحلیل، از داده‌های کمی سود می‌جویند، اما نحوه‌ی پرداختن به آنها متفاوت از به‌کارگیری آماره‌های استنباطی است، این فصل در مجموع مسائل جدیدی را مطرح می‌کند که در سایر کتاب‌ها خواننده کمتر با چنین مسائلی آشنا می‌شود.

فصل یازدهم: اصول نگارش و جزئیات صوری

در این فصل نویسنده به این مسئله اشاره می‌کند که پس از انجام کار، نوبت به طراحی و نگارش کارنوشت می‌رسد. در این مرحله محقق باید به دو مقوله‌ی موقعیت خطابی و سازماندهی توجه کند، موقعیت خطابی نویسنده یعنی آن بافت یا موقعیتی که نویسنده براساس آن کارنوشت خود را می‌انگارد و در موقعیت خطابی پنج مؤلفه‌ی مهم (هدف، شخصیت، خوانندگان یا مخاطبان، موضوع، لحن) در نظر گرفته می‌شود.

در مجموع کتاب از نظر ویرایشی از سطح بسیار بالائی برخوردار است و این مقدار اشتباه هم به دلیل حجم زیاد کتاب (۸۹۸ صفحه) چندان از ارزش آن کم نمی‌کند. در این کتاب منابع در پایان کتاب ذکر شده بود، اما اگر نویسنده سعی می‌کرد در پایان هر فصل با توجه به گستردگی مباحث مطرح شده منابع مربوط به همان فصل را بیاورد، مخاطب راحت‌تر به منابع مربوط دسترسی پیدا می‌کرد.

نقد ساختاری

کتاب «پژوهش، پژوهشگری و پژوهشنامه نویسی» در زمینه‌ی روش تحقیق یک کتاب کاملاً جامع به شمار می‌رود که در آن تمام مباحث مربوط به روش تحقیق و آمار وجود دارد. مؤلف سعی کرده است در رابطه با ساختمان کتاب به صورت سلسله مراتب و زنجیره وار پیش رود، مثلاً ابتدا مباحث نظری، بعد کاربردی و در آخر کارنوشت را مطرح کرده است. نویسنده همچنین در هر یک از مباحث نظری، کاربردی و کارنوشت ترتیب را رعایت کرده بود، مثلاً در آوردن مباحث آماری ابتدا آمار توصیفی و پس از آن آمار استنباطی را شرح داده است. این کتاب منبعی است که هر فردی که بخواهد در زمینه‌ی روش تحقیق و آمار اطلاعات مفیدی کسب کند، می‌تواند از آن بهره گیرد، اما در عین جامع بودن مشکلاتی هم داشت، مثلاً نویسنده کتاب برخی واژه‌های تخصصی را بدون آنکه از قبل معنی آنها برای مخاطب روشن شود به کار می‌برد، به عبارت دیگر قبل از روشن شدن منظور نویسنده از برخی اصطلاحات تخصصی چون خود با تعریف و کاربرد آنها آشنائی داشته، آنها را در متن به کار می‌برد، در حالی که مفهوم این گونه واژه‌ها برای مخاطبی که آشنائی چندانی با آنها ندارد، روشن نیست، مانند تعریف نکردن واژه‌ی «اعتبار و اعتماد»؛ در فصل اول بدون اینکه از قبل منظور از این واژگان برای مخاطب روشن شود، با وجود اینکه نویسنده گفته بود که منظور از این واژه در فصل‌های بعدی توضیح داده خواهد شد، اما مخاطبی که برای اولین بار مباحث روش تحقیق را بخواند متوجه منظور نویسنده نشده و در نتیجه گیج می‌شود. همچنین در فصل ۱۰ در عنوان «سطح یا واحد تحلیل در تحلیل شبکه اجتماعی» در توضیح تحلیل شبکه اجتماعی آمده است: «واحد تحلیل در تحلیل شبکه فرد نیست، بلکه مجموعه‌ی متشکل از افراد که در قالب گروه‌ها می‌آیند و پیوندهای میان آنهاست» (ص ۷۹۸) در اینجا نیز نویسنده بدون آنکه مشخص کند که منظور از واحد تحلیل چیست، از واحد تحلیل نام می‌برد که تمام این مباحث منجر به سردرگمی و عدم درک صحیح از متن می‌شود و این‌ها همه بدان معنی است که خواننده باید از دانش و توانایی‌های قبلی برای درک متن برخوردار باشد تا بتواند

در برخی کلمات اشکال چاپی منجر به اشکالات دستوری آنها می‌شد مانند:

- «هر دانشجو می‌بایست چند قضاوت انجام دهد» که صحیح آن «انجام دهد» است. ص ۲۷۱، سطر ۶
- «ما می‌توانم...» که صحیح آن «ما می‌توانیم» است. ص ۵۶، سطر ۱۳
- همچنین برخی اشتباهات چاپی منجر به تغییر کامل معنی واژه‌ی مورد نظر و در نتیجه ایجاد تفاوت‌های معنایی در متن می‌شد. مانند:
- کلمه «غالب خوشه» که صحیح آن «قالب خوشه» است. ص ۳۵۰، سطر ۳
- «بر اساس عنوان و موضع طبقه بندی شده‌اند» که صحیح آن اکنون استفاده از برخی واژه‌ها در متون علمی منسوخ شده است، مثلاً "کلماتی مانند «می‌باشد» یا «نمود» در متون علمی نداریم که متأسفانه در این کتاب به چشم می‌خورد و نویسنده به این مسأله توجه چندانی نکرده است مانند:
- «در او تغییر اساسی ایجاد نماید» که صحیح آن «ایجاد کند» است. ص ۳۱۴، سطر ۲۳
- «آنها را برای خوانندگان تعریف نمایید» که صحیح آن «تعیین کنید» است. ص ۸۲۲، سطر آخر
- «نتیجه‌گیری صحیح امکان‌پذیر نمی‌باشد.» که صحیح آن «امکان‌پذیر نیست.» است. ص ۲۵۴، سطر ۱۹
- در فعل‌های ماضی استمراری مانند می‌شود باید بین می و فعل بعد از آن نیم فاصله باشد که نویسنده در متن تمام سعی خود را برای رعایت این نکته به کار برده است، اما در پاره‌ای موارد این مسئله رعایت نشده است، مانند: «بازیافت می‌شود» که صحیح آن «می‌شود» است. ص ۷۴، سطر ۳
- در این کتاب معادل انگلیسی اکثر واژگان در همان صفحه زیرنویس می‌شد، اما در مورد برخی واژه‌های جدید و ناآشنا، معادل انگلیسی آنها وجود نداشت، مانند: مشاهده ساخت دار و بی‌ساخت در صفحات ۲۴۸ و ۲۴۹.
- یکی از نکات مثبت کتاب ارجاع دهی‌های صحیح درون متن و آخر کتاب است، ارجاع‌های درون متن بر طبق قانون مستند سازی درون متن فارسی یعنی: (نام خانوادگی، سال، شماره صفحه) به کار رفته است.
- تقسیم‌بندی فصل‌ها و بخش‌های مختلف کتاب به صورت کاملاً علمی (۱-۱، ۱-۲، ۱-۳، ۱-۴، ۱-۶ و ...) است، به گونه‌ای که مخاطب با وجود حجم وسیع فصل‌ها به دلیل همین تقسیم‌بندی درست در پیدا کردن مباحث و زیر مجموعه‌ها سردرگم نمی‌شود.

از موضوعات مطرح شده در متن نهایت استفاده را ببرد. یکی از نکات مثبت این کتاب، ذکر نقل قول و آوردن برخی مباحث برای روشن شدن و کمک کردن به مخاطب برای فهم بهتر اصل متن از برخی منابع است، اما نویسنده در آوردن بخشی از این منابع برای استناد هر چه بیشتر متن از این نکته غفلت ورزیده است که در برخی از این جملات برخی واژگان تخصصی وجود دارد که برای خواننده نا آشنا و غیر ملموس است و به جای آنکه این نقل قول خواننده را در تفهیم بیشتر متن یاری رساند، برعکس منجر به گیجی و سردرگمی او می‌شود، به عنوان نمونه: در صفحه‌ی ۱۰۹ کتاب حاضر آمده است: «بعلاوه، هم از دیدگاه درک محور و هم از دیدگاه کنش‌محور، اغلب مشخص کردن علت‌های ژرف‌تر...»، مخاطب متوجه منظور نویسنده از دو دیدگاه درک‌محور و کنش‌محور نمی‌شود و بیشتر گیج می‌شود.

یکی از بزرگترین مشکلات کتاب حاضر این بود که چون نویسنده سعی کرده بود یک کتاب جامع بنویسد، این جامع‌نویسی که خود از جمله نکات مثبت آن به شمار می‌رود، یک نکته‌ی منفی نیز به شمار می‌رفت؛ چرا که برخی مباحث بسیار کلی مطرح شده بود؛ یعنی مباحثی که در خیلی از کتاب‌های روش تحقیق یک فصل جداگانه به آنها اختصاص داده شده بود، در این کتاب مباحث مختلف در یک فصل، تحت یک عنوان بسیار کلی مطرح شده بودند. مثلاً در مبحث روش‌های تحقیق در حالی که برای هر یک از روش‌های پیمایشی، آزمایشی و غیره می‌توان یک فصل کامل نوشت و مفصل به آنها پرداخت، در این کتاب نویسنده از این مباحث خیلی سریع می‌گذرد. همچنین در این قسمت همانطور که قبلاً هم اشاره کردیم، در توضیح روش‌ها از اعتبار و اعتماد سخن به میان می‌آید، ولی منظور برای مخاطب روشن نمی‌شود. در واقع نویسنده چون خود به تمام این مباحث مسلط است، در نتیجه فرض را بر این گذاشته است که مخاطب نیز با این مباحث آشنائی دارد و به همین خاطر این کتاب به دلیل: ۱. کلی بودن خیلی از مباحث، ۲. نبود مثال برای تمام بخش‌ها و ۳. مشخص نشدن منظور نویسنده از برخی واژه‌های تخصصی برای یک خواننده مبتدی چندان کارائی ندارد، البته مبحث آمار در این کتاب که بخش اعظم جلد دوم کتاب را به خود اختصاص داده بود، بهتر از روش تحقیق توضیح داده شده بود.

پس از پایان هر فصل با توجه به کلی بودن و حجم بسیار وسیع مطالب، بهتر بود بخشی به عنوان نکات کلیدی یا جمع‌بندی آورده شود که این کار در درک بهتر متن به مخاطب کمک می‌کرد. از سوی دیگر با توجه به کاربردی بودن مباحث، نویسنده می‌توانست در پایان هر فصل بخشی را به خودآزمائی اختصاص دهد.

دلیل بر کلی بودن مباحث و عنوان بسیار کلی فصل‌ها همین بس که در فصل دوم: «نحوه نگارش طرح پژوهش، موضوع، زمان، بودجه

و طرح پژوهش» مبحث نمونه‌گیری و انواع آن نیز آورده شده بود که هیچ ارتباطی با عنوان فصل ندارد، در حالی که بهتر بود که مبحثی به این مهمی در یک فصل جداگانه آورده شود، همچنین آوردن مبحث «منابع و پیشینه پژوهش» در پایان این فصل باز لزومی نداشت و این نیز نشان از بی‌توجهی نویسنده به این امر و عدم همخوانی عنوان فصل با مباحث مطرح شده در آن بود. همچنین در فصل پنجم: «ادبیات پژوهش، شرایط و چگونگی یافتن منابع و روش‌های بهره‌برداری از آنها» یک قسمت به نقد و چگونگی نقد یک کتاب پرداخته است که این مبحث نیز هیچ ربطی به عنوان فصل ندارد و این‌ها همه نشان از کلی بودن فصول و عدم همخوانی عنوان فصل با مباحث مطرح شده در آن دارد.

برخی مباحث مانند مبحث «اعتبار و پایایی» یک بار در فصل سوم و ذیل عنوان «مؤلفه‌ها و اصطلاح‌های پژوهش» و بار دیگر در فصل چهارم و ذیل عنوان «شیوه‌ها و ابزارهای جمع‌آوری داده‌ها» آورده شده که توضیح آن در فصل چهارم مفصل‌تر و مشروح‌تر بود، در حالی که اگر نویسنده تنها یک بار به طور جامع منظور از این دو واژه را توضیح می‌داد، بهتر بود و در بخشی از کتاب تکرار مکررات صورت نمی‌گرفت.

مبحث آمار در این کتاب بسیار خوب تشریح شده است. نویسنده سعی کرده است که برای تمام مباحث مثال مطرح کند. همچنین علاوه بر نحوه‌ی محاسبه به صورت دستی، محاسبه‌های آماری با استفاده از نرم افزار SPSS نیز شرح داده شده بودند.

نقد محتوایی

این کتاب از سه بخش پژوهش (نظری)، پژوهشگری (کاربردی) و پژوهشنامه‌نویسی (کارنوشت) تشکیل شده است.

بخش نظری: در این مبحث موضوع‌هایی درباره‌ی درک متعارف، شناخت انواع روش از نظر نوع مسیر، ژرفائی، زمان، گردآوری اطلاعات و داده‌ها مطرح شده است.

در این کتاب نویسنده براساس چهار پارامتر یعنی: رویکرد، هدف، کنترل و دستکاری و صراحت ابزار داده‌ها سه روش: کیفی، توصیفی و آزمایشی را ترجیح داده است و از دید او سایر روش‌های می‌توانند در قالب این سه روش جا گیرند.

در مبحث «نظری» اصطلاح‌های متداول در پژوهش یعنی نظریه، چارچوب نظری یا مفهومی، مفهوم، متغیر، معنی‌داری آماری و واقعی، خطاهای نوع اول و دوم، اعتماد و اعتبار شرح داده شده است.

بخش کاربردی: این مبحث برای این طرح شده بود تا پژوهشگران بتوانند نیازهای واقعی‌شان را در مبحث پژوهش حل کنند، در مبحث کاربردی کتاب، نویسنده نحوه‌ی نگارش طرح پژوهش را بیان می‌کند

اصطلاحاتی که در سایر کتب روش تحقیق وجود نداشتند و یا کمتر کتابی به این مباحث اشاره کرده است، در این کتاب آورده شده، مانند: مقیاس‌های جدید: استابل، ذکر نام جدید انواع کشیدگی: کشیدگی سری، بدون کشیدگی و پهن سری، (در حالی که در سایر کتاب‌ها نام این سه نوع کشیدگی: کشیدگی مثبت، منفی و بدون کشیدگی بود). رگرسیون لجستیک، تحلیل تشخیصی و...

به روز بودن مباحث مطرح شده نیز از نکات مثبت آن به شمار می‌رود، مثلاً نحوه‌ی جستجوی رایانه‌ای (ص ۳۷۷) مرحله به مرحله شرح داده شده به گونه‌ای که هر مخاطب مبتدی می‌تواند طبق دستورالعمل کتاب پیش رفته و تمام این مبحث را آموزش ببیند.

از جمله نکات مثبت کتاب حاضر، زبان ساده و بدون پیچیدگی نویسنده است، خلیل میرزائی برای ملموس شدن هر یک از مباحث مطرح شده در کتاب، از مثال استفاده و سعی کرده است تمام مباحث مطرح شده را با ذکر مثال توضیح دهد که این اتفاق در مبحث آمار واضح‌تر بود و هر خواننده‌ی نا آشنا به مباحث آماری با خواندن جلد دوم کتاب «پژوهش، پژوهشگری و پژوهشنامه نویسی» می‌توانست با این مباحث به طور کامل آشنا شود.

برخلاف بسیاری از متن‌ها که سبک نوشتاری ثقیل یا ترجمه‌ی بد نویسنده منجر به دلزدگی مخاطب می‌شود، در این کتاب به دلیل سادگی نثر، مخاطب تقریباً تمامی مباحث را درک می‌کند، البته در مباحث روش تحقیق لازم است خواننده اطلاعات از پیش دانسته‌ای داشته باشد، اما در مبحث آمار این توضیحات بهتر و کامل‌تر هستند.

در مجموع در این کتاب چون تقریباً تمام مسائل مطرح شده، کتاب جامعی است، اما این جامع بودن هرگز بدین معنا نیست که هر مخاطبی با خواندن این کتاب نیازش رفع می‌شود؛ شاید اگر کسی بخواهد به صورت تخصصی‌تر و عمیق‌تر با هر یک از مباحث جداگانه روش تحقیق آشنا شود، این کتاب چندان برای او کاربردی نداشته باشد. در واقع کلی بودن و ایجاز گویی مباحث مطرح شده منجر به ضعف در انتقال برخی مفاهیم شده است؛ اما برای کسی که بخواهد به طور کلی با تمام مباحث مربوط به روش تحقیق و آمار آشنا شود، کتاب «پژوهش، پژوهشگری و پژوهشنامه نویسی» توصیه می‌شود. در حقیقت بزرگترین مشکل کتاب حاضر همان کلی بودن فصول و مسائل مطرح شده در آن بود؛ در غیر اینصورت همانطور که نویسنده در مقدمه‌ی کتاب آورده است، هر پژوهشگری با هر سطحی از نیاز می‌تواند نیازهای واقعی خود برای انجام واقعی یک پژوهش را از این کتاب تعیین نماید. (ص ۳۰)

که مباحث تعیین موضوع و طرح مسئله، اهداف پژوهش، بخش ابزارها و جمع‌آوری داده‌ها، نحوه‌ی طراحی و ساخت آنها و شیوه‌های جمع‌آوری داده‌ها همراه با ذکر مثال شرح داده شده است. همچنین در مبحث کاربردی بودن کتاب، نویسنده به دو مبحث تحلیل داده‌ها یعنی تحلیل داده‌های کمی و کیفی توجه خاص کرده است.

در زمینه‌ی کاربردی کردن بیشتر متن، بهتر بود نویسنده در پایان هر فصل یک خودآزمایی بیاورد، چرا که در شکل‌گیری ابتکار و به فکر واداشتن مخاطب مؤثر است.

بخش کارنوشت پژوهش: توجه به ادبیات پژوهش، شرایط و چگونگی یافتن منابع و روش‌های بهره‌برداری از آنها، توجه به ساختار گزارش و نحوه‌ی گزارش و همچنین مورد قبول‌ترین روش مستند سازی داخل متن و هم در صفحه‌ی منابع ذکر شده است.

با این توضیحات نویسنده توانسته است به وعده‌ای که در آغاز اثر داده است؛ مبنی بر اینکه کتاب حاضر از سه بعد نظری، کاربردی و کارنوشت تشکیل شده است، جامه عمل بپوشاند.

در این کتاب چاپ اثر از نظر شکل، رنگ، جدول‌ها و نمودارها توانسته است علایق خواننده را برطرف کند، آوردن جدول‌ها و پیوست‌ها برای تفهیم بهتر مباحث مطرح شده مخصوصاً وجود این جدول‌ها در مبحث نرم‌افزار SPSS در درک هر چه بیشتر محتوای متن به خواننده کمک می‌کند.

از جمله نکات مثبت این کتاب این است که برخی مباحث و